

կը յաճախէ. «Կենդանի եկեղեցիի քահանաները առանց ծուխի և հացի մնացած են»։ Թիխոն Պատրիարք, երբ Information թերթի լրագրողներն հեղինարար կ'ըսէր թէ «Նոր եկեղեցիի առաջնորդները առանց բանակի զօրավարներ են», իրաւունք ունէր։ Անոնցմէ ոմանք իրենց յուսահատութեան մէջ կը հարցնէին յօգուածներով. «արգարե, մեզի համար հօտեր պիտի չըլլա՞ն որ առաջնորդենք», և կ'առաջարկէին պատրիարքին վերադառնալ Մայրենի եկեղեցիին գիրկը։ Իրօֆ. Թիթլինօֆ կը գրէր բացայայտօրէն իր բարեկամներու յուսախաբուծեանց վերջ տալու համար. «եկեղեցականութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը, նոյնպէս նաեւ թեմեր ոչ միայն չեն ճանչնար Նոր եկեղեցիի վարչութիւնը այլ անոր հակառակ են. մեր գէմ գրգռութիւնը այնքան խոշոր համեմատութեանց հասած է որ այս նոր շարժման առաջնորդներէն ոմանց կեանքը վտանգի տակ է. մեզմէ ոմանք արդէն քարկոծուեցան. թէեւ ոստիկանութիւնը (militia) մեզ իր պաշտպանութեան տակ առած է, բայց մեր եպիսկոպոսները եւ քահանաները չեն կրնար հրապարակային պաշտամունք կատարել, չեն կրնար նոյն իսկ տաճարներու և փողոցներու մէջ երևիլ առանց անարգանքի ենթարկուելու»։ զանազան քաղաքներու մէջ Ռուսիոյ, տեղի ունեցան նմանօրինակ անկարգութիւններ, քարկոծումներ՝ Կենդանի եկեղեցիի անդամներուն վրայ. Եարոսլաւի մէջ, Էլփտոկիմօֆ անուն համայնավար քահանայ մը սպաննուեցաւ որուն գրպանին մէջ գտան նամակ մը սա բառերով «զգուշութիւն՝ բոլոր անոնց որոնք կը փափաքին եկեղեցիին վերածել համայնավար ակումբի»։

Այս քաղաքականութեամբ գործող Յեղափոխական ամբողջավար Պետութեան մը սահմաններուն մէջ ապրող եկեղեցիին կը մնար միայն լռել, զղջալ, ապաշխարել և աղօթել։ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին այսօր քան խոր ու ցնցիչ կրօնական պառակտումներէ յետոյ աւելի ևս ուժաւորուող քաղաքներու մարտիրոսութիւնը եկեղեցւոյ նոր ձայնը եղան. թէեւ Ռուսիոյ մէջ վերջ գտաւ կրօնական կեանքը, գէթ իր արտաքին երևոյթներէն դատելով, ողբական կեանքը սակայն այդ գծաբխտ վախճանը չունե-

ՊԵՆԵՍՏԻՆԵՐԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. Սիւն 1942, էջ 154է)

3. — Ս Ի Ո Ն

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ. — Ս. Գրքին մէջ, որոշ կերպով, Սիւն լեռը՝ Քաղաքին Սրեկեան բլուրին համար կ'ըսուի, որուն վրայ Տաճարը կը գտնուէր, սակայն երբեմն այս անունը գործածուած է, առանց ճշգիւր անոր տեղն ու կողմը։ Սիւն լեռ, բնաւ Արեւմտեան բլուրին համար չէ՝ կիրարկուած։ Ասկէց զատ, Սիւնը գործածուած է նաեւ ամբողջ Ս. Քաղաքին համար ալ։

ցաւ, ու Օրթոտոքսութիւնը իր ձայնը լսելի ըրաւ արտասահմանէն, նոր կենսունակութեամբ առլցուն, պաշտպան՝ Օրթոտոքս դաւանանքին և ուղղութեան։

Արտասահման գտնուող Ռուս մեծագոյն գէմքերու զրուածքներու մէջ — Bulgakov, Berdiaeff, Arsenieff — ահնայախնի կ'երևի սա մտածումը թէ, ընդհանուր պատերազմը և Յեղափոխութիւնը, մեծագոյն փորձութիւնն ու դասը եղան Ռուս եկեղեցիին, մնալու իր կոչման համապատասխան հոգեւոր առաքելութեան մէջ միայն։ Եկեղեցւոյ և Պետութեան բաժանման սկզբունքի ջատագոյնութիւնէն է Bulgakov, որ կ'ըսէ. «Օրթոտոքսութիւնը ազատ է այժմ և պէտք չէ ծառայէ ունէ քաղաքական ուժի մը, ոչ կայսերապաշտ պապականութեան և ոչ պապական — կայսերականութեան»։

Եւրոպա, Ամերիկա այս մտաւորականներու շունչով նոր Օրթոտոքսութիւն մը կազմուեցաւ որ անխուսափելիօրէն տէրը պիտի ըլլայ վաղուան անակնկալներէն յետոյ գոյութիւն ունենալիք Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիին։

Ռուսիոյ մէջ Օրթոտոքս եկեղեցիի նոյն ճակատագրին ենթարկուեցան նաեւ կաթոլիկ ու Բողոքական եկեղեցիները. երկու եկեղեցիներն ալ նախապէս ճանչցան Սովիէզ իշխանութիւնը. բայց կառավարութենէ մեղադրուեցան իւր իշխանութեան դէմ դաւադրանքներ։

(Շարունակել)

ԱՐԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՄԱԿԱՐԵԱՆՅ ՇՐՋԱՆԸ. — Մակարայեցւոց Ա. Գիրքին մէջ, Սիոն լեռը ութը անգամ յիշուած է. այս հատուածներէն միոյն մէջ սակայն անոր տեղագրական դիրքը չէ ճշդուած, իսկ մնացեալ 7 հատուածներուն մէջ, Տաճարին բլուրին ակնարկութեամբ յիշուած է:

Պէտք է զիտել տանք որ, վերոյիշեալ բնագիրներուն մէջ յստակօրէն կը հասկցուի որ, Սիոն լեռը, ամբողջ երուսաղէմ քաղաքին համար չկրնար ըսուած ըլլալ: Նախ, Սիոն լեռ ճշդիւ արտայայտուած բացատրութեամբ և ապա Ս. Գաղաթին ամբողջութիւն Մակարեանց տիրապետութեան ներքե չգտնուելուն պատճառաւ: Միւս կողմէն, Սիւրիացիները Միջնաբերդին և կամ Ակրային մէջ կեդրոնացած ըլլալով, անկէ Տաճարին վրայ կրնային յարձակիլ, անոնց երբեք անոր ամբողջութեանը տիրանալու:

Վերջապէս, կը տեսնենք թէ, Յուդա Մակարեան չկրնալով զանոնք իրենց ամուր եւ պաշտպանուած տեղերէն հեռացնել, անոնց յարձակմանց դէմ պաշտպանուելու համար, Տաճարին շրջապատը կ'ամրացնէ:

Յետոյ Տաճարը և Ակրան Սիւրիացիներու կողմէ կը գրաւուին: Եւ երբ, Կափարսաղամայի մէջ, Նիկանովրի զինուորները Յուդայի կողմէն պարտուեցան, Նիկանովր Դաւթի քաղաքին մէջ ապաստանեցաւ (Ա. Մկր. Է. 33): Նիկանովր, Դաւթի քաղաքէն է որ գէպի Սիոն լեռը կ'երթայ, հոն զոհ մատուցանելու համար: Տաճարէն զատ, արդեօք ուրիշ տեղեր ևս զոհ կը մատուցանէին...: Յովնաթան Սիոն լեռը ամրացուց (Ա. Մկր. Ժ. 11): Այդ ժամանակ արդէն, Տաճարը, հրէից համար պաշտելի և սիրելի էր: Երուսաղէմի նուաճումը Սիմոնի օրով վերջնական եղաւ: Սիմոն Ակրան պաշարեց և Տաճարը ամրացուց որ Միջնաբերդին մօտն էր (Ա. Մկր. ԺԳ. 53): Առ ի գնահատութիւն իր այս ծառայութեանց, ի պատիւ անոր, Սիոն լեռան վրայ պղնձեայ տախտակներ քանդակեցին. «և հաստատեցին նմա ազատութիւնս, և զրեցին զայս ի տախտակս պղինձիս. և կանգնեցին նմա արձան ի լեւրին Սիոն» (Ա. Մկր. ԺԴ. 27):

Ուրեմն հետեւեալ կէտերու մասին ունէ կասկած գոյութիւն չունի: Մակարեանց շրջանին երուսաղէմ քաղաքը, Դաւթի քաղաքը և Սիոն լեռը ակնատեսներու

կողմէ իրարմէ կը զանազանուէին: Ամբողջ քաղաքը պատերազմի թատր դարձած էր, Դաւթի քաղաքը, Սիմոն Մակարեանի շրջանին, Սիւրիացիներէն գրաւուած էր, Սիոն լեռ՝ Տաւարին բլուրին եւ Տեղույն համար միայն կը կիրարկուէր: Մենք իբրեւ տեղագրական տեղեկութիւն կրնանք ընդունիլ որ, Ակրան Տաճարին շատ մօտը կը գտնուէր: Թշնամիները, Մակարեանները նեղելու համար շատ աշխատեցան, սակայն անոնք Տաճարը լաւ կերպով կրցան ամրացնել, այնպէս որ յետագային ստիպուեցան առանձինն պաշարուի մը ի գործ դնել զայն գրաւելու համար:

ՍԱՂՄՈՍՆԵՐ ԵՒ ՄԱՐԳԱՐԷՆԵՐ. — Սաղմոսներուն և մարգարէական գրութիւններուն մէջ, Սիոնը երբեմն Տաճարին բլուրը, երբեմն ամբողջ երուսաղէմ քաղաքը, երբեմն հրեայ ժողովուրդը կը նշանակէ: Սիոն լեռը Տաճարին բլուրը ցոյց կուտայ: Մեր այս առաջարկութիւնը հաստատուած պիտի ըլլայ, եթէ երբեք Ս. Գիրքը այս խնդրոյն մասին իր բնագիրներուն համաձայնութեամբ զայն ճշդիւ հաստատէ, իսկ հակառակ պարագային, խնդիրը անորոշութեան մէջ մնալու հարկադրանքը պիտի տայ մեզի: Մինչդեռ, ո՛չ մէկ բնագիր, Սիոն լեռան համար Տաճարի բլուրէն զատ, մեզի ունէ ուրիշ բլուր մը ցոյց չի տար: անով հաստատուն կուտան մը կ'ընծայէ մեզի, Սուրբ Տեղեաց վաւերականութեան մասին. այս իրականութիւնը այնքան ճշմարիտ է որ համաձայնութիւնը կատարեալ կ'ըլլայ: Սիոնը յորջորջուած է Սուրբ Լեռ (Mons Sanctus), Տեղի Սուրբ Տեառն (Sive Mons Domini):

Ուստի, նախ կ'սկսինք Սաղմոսներէն, զիտել տալով որ, իբրեւ պատմական ապացոյց, հինգ Սաղմոսներէն իւրաքանչիւրին մէջ, ուր՝ Սիոն լեռը կը յիշուի, անոնք Դաւթի չեն վերագրուիր(*):

Ասոնցմէ երկուքը, ըստ իրենց տիտղոսին, Ասափի կը վերագրուին, ուրիշ մը՝ Կորիսայ որդւոց, մնացեալ երկուքը «Օրհնութիւնք Աստիճանաց» վերտառութիւնը կը կրեն: «Օրհնութիւնք Աստիճանաց»

(*) Այսուամենայնիւ տե՛ս նաեւ Բ. Սաղմոս 6 համարը «Ես կացի թաղաւոր ի նմանէ, ի վերայ Սիոնի լեռին սրբոյ նորա՝ պատմել ինձ ըզհրամանս Տեառն»: Բայց այս հատուածը զուտ Մեսիական է:

(Սղմս. ՃԻԴ. 1 և ԺԼԴ. 3) Սաղմոսներուն մէջ, Սիւն լեռան դիրքը չէ ճշգրտած: Ընդհակառակը, Աստի (Սղմս. ՀԳ. եբր. ՀԳ.) Տաճարին կործանումը կ'ողբայ. «Լեռան Սիւն այս ուր բնակեցեր զու ի սմա»: Աստուծոյ բարեխնդրութեամբ մասին կը պատմէ (Սղմս. ՀԷ. եփր. ՀԸ.), «Այլ ընտրեաց նա զաղգն Յուդայ, զլեռան Սիւն զոր և սիրեաց: Երևեաց որպէս միեղջերոյ զսրբութիւն նորա, յերկրի հաստատեաց զնա յաւիտեան» (69):

ԽԷ. (եբր. ԽԸ.) Սաղմոսը աւելի յատկանշական է. «Մեծ է Տէր և օրհնեալ է յոյժ, ի քաղաք Աստուծոյ մերոյ, ի լեռան սուրբ նորա: Հաստարմատ ցնծացէ ցընծութեամբ ամենայն երկիր, լերինք Սիւնի, կողմանք հիւսիսոյ քաղաք թագաւորի մեծի» (2, 4):

Եթէ երբեք նկատի առնենք Ռելանի (Reland) (*) հետ, Սիւն լեռան ունեցած դիրքը թէ, ո՛ւր և ո՛ր կողմը կը գտնուէր, Սաղմոսերգուն կողմէ եղած ակնարկութիւնը որքան բլրան Հիւսիսի, այնքան ալ քաղաքին հիւսիսային մասին է: Բայց ո՛ր բլրան մասին կը խօսի: Արդարեւ, Սիւն լեռն հիմէ երբեք, իր ամբողջ բարձրութեամբ Հիւսիսէն դիտուի, այնքան գեղեցիկ չեղեր, վասնզի ամէն կողմերէ շրջապատուած կը գտնուի: Ինչ որ Սիւն լեռան գեղեցիկ տեսք մը կուտայ և անոր վեհութիւն մը կ'ընծայէ, հարաւակողմի կատարն էր արդարեւ, որ Սաղմոսերգուն կողմէ չէր կրնար դիտուիլ:

Երուսաղէմը «Քաղաք Աստուծոյ մերոյ» կը կոչուէր: Ըստ Եսայի մարգարէին՝ նախ ապագայ վերանորոգում մը տեղի պիտի ունենար: Ը. 18ին մէջ «և եղիցին նշանք և արուեստք ի վերայ տանն Իսրայելի, ի Սաբաւով Տեառնէ որ բնակեալ է ի լեռին Սիւնի»: Հոս, այս հատուածի մասին, ուշադրութիւն պէտք է ընել: «Որ բնակեալ է» կ'ըսուի, և ոչ թէ «կը բնակի»: Եհովան այդ ժամանակ Աքազգի⁶ պալատին մէջ, թէ ոչ Սողոմոնի Տաճարին մէջ կը բնակէր: Ասկէջ զատ, Սիւն լեռն Երուսաղէմէն կը զանազանուէր:

Յովէլ մարգարէն (Բ. 32), իր մար-

գարէական գուշակութեանց մէջ, փրկութեան յոյսը կը ծանուցանէր: Կ'երեւի թէ Սիւն լեռան սրբութիւնը, ուր Աստուած կը բնակէր, Երուսաղէմի վրայ ևս պիտի տարածուէր, ուրկէ, յետ այնու օտարականները պիտի չկրնային անցնիլ (Գ. 17): Սիւն լեռն սուրբ լեռ մըն էր, վասնզի՝ Աստուած հոն կը բնակէր: Հոս խնդիրը Տաճարին, և ո՛չ թէ Երուսաղէմ քաղաքի մասին է: Տաճարէն էր որ թմբուկները կը հնչեցնէին ի լուր ժողովրդեան, տօնական և ուրիշ հանդիսական օրերուն (Բ. 1):

Այս բնագիւղներէն անժխտելիօրէն երեւան կուգայ թէ, մարգարէից չըջանին, «Սիւն լեռ» բացատրութիւնը ճշգրտեալ նշանակութիւն մը ունէր և բնաւ Երուսաղէմ քաղաքին հետ չէր շփոթուեր:

Բայց այս փաստերուն արժէքը շատ անստույգ է, ամէն անգամ որ զուգահեռականութիւն մը գոյութիւն ունենայ: Ամէն անոնք որ Սիւնը կ'ուզեն Երուսաղէմէն զանազանել, հակադիր զուգահեռականութեամբ մը կ'առարկեն: Մենք անոնց բուրն կը պատասխանենք. —

Համադրութեան զուգահեռականութիւնը, պարագաներու ներքեւ կրնայ նոյն բանին կամ նոյն գաղափարին երկու բացատրութեանց վերածուիլ: Ուստի, այս բնագիւղները մէկդի դնենք: Նկատեցինք թէ, մարգարէից չըջանին, Սիւնը շատ անգամ ներ հոմանիշ է Երուսաղէմին:

Այս իրողութիւնը բնականօրէն բացատրուեցաւ: Սիւն լեռն որ Եհովայի մասնաւոր բնակավայրն էր, նոյն այն բլուրն էր որ, Երուսաղէմի մէկ մասին, այսինքն՝ ստորին մասին մէջ կը գտնուէր:

Սաղմոսերգունները եւ մարգարէները Սիւն անունը անդադար իրենց չըթուէնքներուն վրայ ունէին, և երբեք ասկէ աւելի գեղեցիկ ու հայրենասիրական արտայայտութիւն մը բացատրել չէին կրնար խորհիլ:

Ուստի Սիւն բառը բացատրութեան կը կարօտի: Բաց աստի, այս անունը շատ կը գործածուէր: Ուրեմն կրնանք եզրակացնել թէ, այս բառին գործածութիւնը և նշանակութիւնը փոխուած էր: Յերուսաղէմի Միջնաբերդը եղող Սիւն լեռն իր նախնական իմաստը չէր պահած: Ուստի այս երևոյթը, շատ բնական կերպով կարելի է բացատրել, նախապէս Սիւնը օրոշ և մասնաւոր տեղի

(*) Տե՛ս, Palestina ex Monumentis Veteribus illustrata, էջ՝ 847.

մը համար գործածուեցաւ, ապա՝ ամբողջ բլուրին համար սկսաւ գործածուիլ, ուր ըստ մարդարէից և Մակարայեցոց զիրքին եհովայի Տաճարը կառուցուած էր:

Այս բնագիրներուն ուսումնասիրութիւնը, մեզի հետեւեալ եզրակացութեանց կ'առաջնորդէ. —

1. — Ի սկզբանէ Սիւն անունը, Յեւրոսացոց Միջնաբերդին համար գործածուեցաւ, կամ այն բլուրին տեղ ուր կը գտնուէր ան, որ յետոյ Դաւթի քաղաքը կ'աւելար:

2. — Սիւն անունը, «Սիւն լեռ» նըշանակութեամբ, Տապանակ Ուխտին փոխադրութենէն վերջ, Տաճարին բլրան համար գործածուեցաւ:

3. — Սիւն անունը, երբեմն երուսաղէմի մէջ մասնաւոր բլուր մը, երբեմն Սիւն լեռը, երբեմն ամբողջ քաղաքը, երբեմն նոյնիսկ հրեայ ժողովուրդը կը նշանակէր: Ահաւասիկ իրողութիւններ, այնպէս ինչպէս որ մեզի կը ներկայանան, մեր կողմէ կատարուած ուսումնասիրութեանց լոյսերովը:

Բայց ի՞նչ փաստեր ունինք այն հարցման, զիտնալու համար թէ՛ նախկին Սիւն բլուրը Արեւելք թէ՛ Արեւմուտք կը գտնուէր: Սիւն անունը արդեօք Արեւմտեան բլուրէն մինչև Արեւելեան բլուրին համար միայն գործածուեցաւ, թէ ոչ ի վերջոյ միայն Արեւմտեան բլուրին համար վերապահուեցաւ: Այս երկու փոփոխութիւնները բընադանցօրէն և ֆիզիքականօրէն կարելի են, բայց քիչ հաւանականութիւն ունին: Սիւն անունը, նախ՝ Արեւելեան բլուրին մէկ մասին, ապա՝ ամբողջ բլուրին համար, որուն վրայ Տաճարը կը գտնուէր, ապա՝ ամբողջ քաղաքին համար, հուսկ ուրեմն հակադիր (Արեւմտեան) բլուրին համար գործածուեցաւ:

Մեր այս եզրակացութիւնը ստոյգ եւ հիմնական կ'ըլլայ, ի՞նչ երբեք ապացուցանենք որ, Դաւթի քաղաքը Արեւելեան բլուրին վրայ հաստատուած ըլլայ, քանի որ, ասկէ առաջ տեսանք որ, Դաւթի քաղաքը Յեւրոսացիներուն հին Միջնաբերդին վրայ հիմնարկուեցաւ:

(Շար.)

ՊԱՐԴԵՒՆՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ե. Ն. Մ. ՄԻՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԻՐ ՏԵՂԵԿԱԲԵՐ Ա., Բ., Գ-Դ ՊՐԱԿՆԵՐԸ

Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութիւնը իր գոյութեան երրորդ տարեշրջանին մէջ է: Ուշացուցինք մեր խօսքը այս Միութեան մասին, սպասելով զինք տեսնել իր նպատակներու իրագործման ճամբուն վրայ, և ուրախ ենք յայտարարելու թէ, Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութիւնը շնորհիւ իր երկու իմաստուն և հեղինակաւոր հիմնադիրներուն՝ Պր. Յ. Օշականի և Պր. Շահան Ռ. Պէրպէրեանի, արդէն իսկ իր գերին մէջ է:

Աւելի քան քառասուն երկրորդական ուսում տեսած երիտասարդներ և երիտասարդուհիներ կը հետեւին Միութեան դասախօսութիւններուն, որոնք նպատակ ունին մեծաւ մասամբ օտար զատարարականութեամբ կազմուած սերունդը ընտելացնել մեր մշակոյթին, խանդավառել զանոնք իրենց ցեղին միակ և անկողոպտելի հարստութեամբ, առաջնորդելով զիրենք այդ ժառանգութեան վրայ բան մը աւելցնելու ճամբուն մէջ:

Միութիւնը իր նպատակին և իրագործումներուն համար չնորհաւորելի է, և զրուատական խօսքերու չի կարօտիր. իսկ զայն կարելի ընող ծանօթ գոյզ մտաւորականներու արժանիքը կը բաւէ որ մենք մեր լաւագոյն սպասումներուն մէջ խառնուած չզգանք ինքզինքնիստ:

Զեռնարկը աւելի քան սրտապնդիչ է, և միայն ուրախութիւն կրնայ պատճառել բոլոր անոնց, որոնք ազգային մշակոյթի և մտքի արթնացման նկատմամբ սէր և գուրգուրանք ունին, Սիւն լեռի մեր տփօյն ու միապաղաղ կեանքէն ներս:

Հայ գրականութեան և օտար ու հայ արուեստի շուրջ հետաքրքրութիւն և սէր ստեղծելու այս ճիգը և անոնցմով խանդավառուելու ու անոր սպասող ընելու փոյթը, բացառիկ երեւոյթ կը կազմէ գաղութահայ մեր կեանքին, և սպասելի էր որ ան երեւան գար Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց պատմական և ազգային տան քովը, մտաւոր ու հոգեկան դրացնութեան: